DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2026 RUGSĖJO 19 D. NR. 33 (76)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Ateities pasirinkimas

Nekart susidaro įspūdis, kad žiniasklaida (bent jau lietuviška) daugiau vaikosi sensacijų, nei objektyviai nušviečia padėtį. Žinoma, sunku būtų ją už tai smerkti – objektyvumas yra be galo nuobodus dalykas. Tačiau kai iš nieko imama kurti sensacija, pradedi nepasitikėti sensacijų kūrėjais. Kita vertus, ir tos sensacijos neretai itin banalios.

Užtat nepasitikėjimas vis auga. Ne tik dėl to, kad faktas iškraipomas, pateikiamas kaip patogiau, nutylint vieną ar kitą jo pusę, sutirštinant spalvas – imi nepasitikėti ir antraštėmis, ir žodžiais, ir retorika, ir netgi pačia realybe. O tai pavojinga visuomenės bendrabūviui, nes nepasitikėjimas kuria baimę ir nusivylimą. Ne tik institucijomis, iniciatyvomis, asmenimis, bet ir pačiomis moralės normomis, etikos principais.

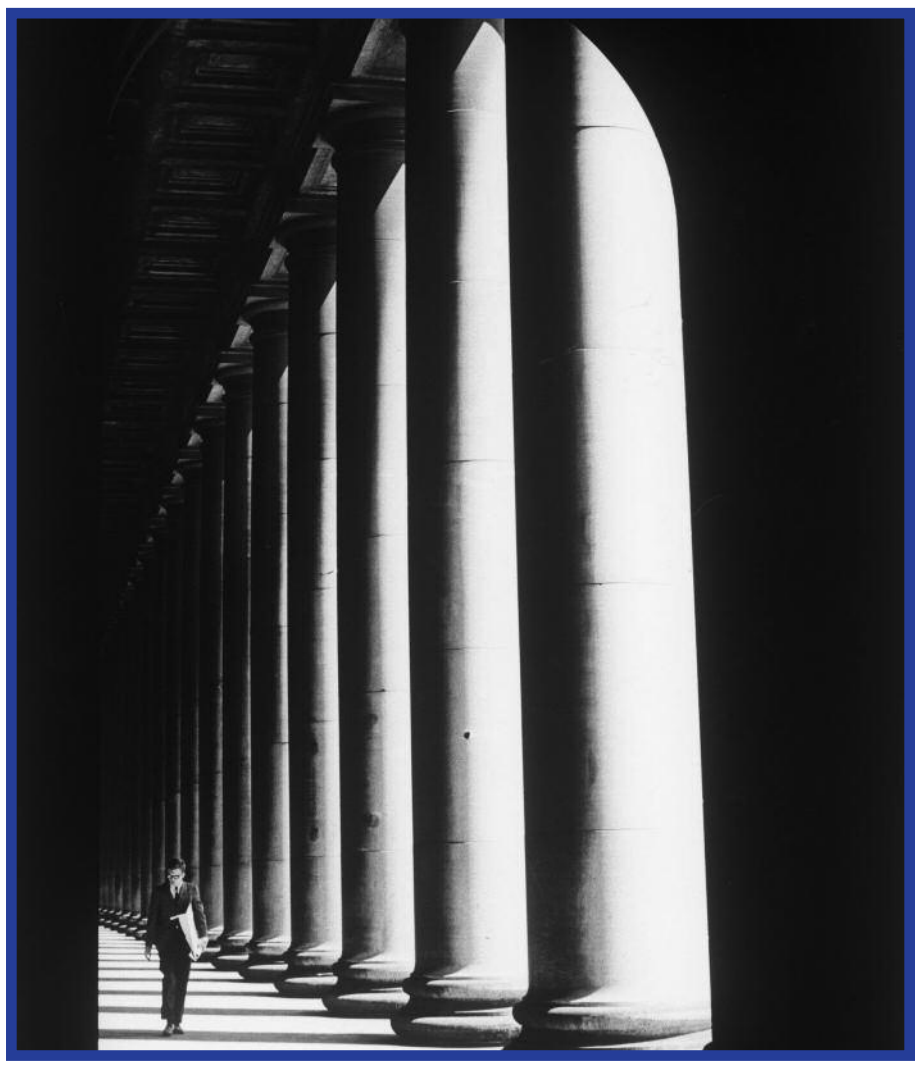
Gyvename *fake news* amžiuje, kai sklindančias žinias reikia tikrinti, o ne tikėti viskuo, ką parašo laikraštis ar parodo televizija. Bet visgi – kam to reikia?.. Kam reikalingas periodiškas tokių „sensacingų“ žinių kartojimas?.. Kadangi daugelis šiuolaikinių žmonių, naudodamiesi informacija, yra linkę vadovautis emocijomis, tos žinios, ko gero, ir nutaikytos į emocijas. Į susierzinimą, liūdesį, nepatiklumą, baimę, melancholiją. Šias emocijas reikia sustiprinti, o tuo pačiu – paklibinti tai, kas vadinama sveiku protu, nuovoka, dorybėmis ir jausmais, kurie nuo seklių ir paviršutiniškų emocijų skiriasi savo gelme ir pastovumu.

Šitos *fake news* žinios skirtos mūsų emocijoms sudirginti, audrai stiklinėje sukelti, tuo pačiu malšinant tikrą proto alkį ir tuos jausmus, kurie ir daro mus žmonėmis: meilę, draugystę, atjautą, atleidimą. Meilė ir tikėjimas – vieni iš tų pagrindinių postulatų, kuriuos, matyt, ir norima apversti. Apversi juos, iškreipsi, iškreivinsi – tada galėsi valdyti žmones. Nes meilė yra tikroji laisvė. Laisvas žmogus gali pykti, rūstauti, nesutikti, bartis, bet jis negyvena neapykanta. Jis linkęs abejoti, bet ne teisti. Atleisti, bet nesusitaikyti su tiesos iškreivinimu. Ir ne atsukti antrą skruostą smurtui, o paklausti mušančiojo: „Kodėl tu taip darai?“

Šio pasaulio pragmatikai ne kartą yra tvirtinę, kad reikia gyventi ateitimi, o ne praeitimi. Tačiau praeitis bent jau buvo, o ateitis – toks dalykas, kurio nėra, kuris neegzistuoja!.. Ar mes iš tiesų nurašome praeitį, nesuvokiame dabarties ir gyvename dėl neegzistuojančio laiko?.. Laiko teorijos – viena už kitą slėpiningesnės. Visi girdėjome apie keliones laiku, laiko spirales, linijinį laiką, pagaliau netgi teoriją, kad laikas apskritai neegzistuoja. Tačiau vargu ar kas paneigtų, kad būtent dabarties akimirka, kai renkiesi tarp gėrio ir blogio, yra svarbiausioji. Galima netgi teigti, kad šis pasirinkimas ir sukuria ateities laiką. Ir patį tave ateities laike.

Ir tai, kad būdamas toks trumpaamžis ir silpnas, gali ***tai*** pasirinkti – nuveria šiurpu, užgniaužia kvapą, suglumina ir apstulbina labiau už bet kokią sensaciją.

Renata Šerelytė

Algimanto Kezio nuotr.

Senas sekmadienis

Kažkur yra užmirštas senas sekmadienis.
Tenai, toli už miškų,
Praeity,
Kur teka upelis,
Kur namas,
Vartai.

Ten, tuose vartuose,
Dar vis stovi sekmadienis,
Vienplaukis,
Toks panašus į tėvą.

Marcelijus Martinaitis

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas 2026 m. suteikė 21 000 Eur paremti projektą: *DRAUGAS* laikraščio diasporos žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Ateities pasirinkimas • **2-as psl. Jūratė Ivanauskienė.** ... nebaigto darbo neužmirštu. Jurgis Jankus • **3-as psl. Raimundas Marius Lapas.** Domas Kaunas: Mažajai Lietuvai esame labai skolingi (2) • **4-as psl. Algis Vaškevičius.** Kotrynos Jogailaitės 500-mečiui – tiltai tarp Lietuvos ir Švedijos • **5-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Karolio Černeckio juvelyrikos paroda Šv. Kotrynos bažnyčioje/ Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė. „Teodoro Ozieravo gulbės giesmė“ „Skalvijos“ kino centre • **6-as psl. Vida Čechavičienė.** Ta pati istorinė atmintis • **7-as psl. Donaldas Kajokas.** Eilėraščiai • **8-as psl. Malborko pilies paroda Lietuvoje**

Kitame numeryje: **Jurgis Jankus: „Nebaigto darbo neužmirštu“ (2)**
• Rudeninės knygų naujienos: ką turime ir ko laukiame

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

J. Jankus Vokietijoje apie 1949 m.

J. Jankus sūnaus Almio namuose su muziejininke V. Paplauskiene ir marčia Jeann (dešinėje). Ocean City. 2000 m.

...nebaigto darbo neužmirštu... Jurgis Jankus

Jūratė Ivanauskienė

Maironio lietuvių literatūros muziejuje Kaune saugomas gausus prozininko, dramaturgo, publicisto Jurgio Jankaus rinkinys. Rašytojas buvo nuoširdus muziejaus bičiulis, pats perdavęs didelę archyvo dalį. Po jo mirties vertingos medžiagos padovanojo marti Danutė ir sūnus Almis. Šią vasarą, minėdami rašytojo 120-ąsias gimimo metines, vėl peržvelgiame muziejuje saugomas vertybes, liudijančias ramaus, jautrios prigimties, tėvų žemę mylėjusio rašytojo J. Jankaus gyvenimą, kūrybinę, kultūrinę veiklą.

Jurgis Jankus gimė 1906 m. rugpjūčio 9 d. Biliūnų kaime Baisogalos valsčiuje (dabar – Šiaulių apskrities Radviliškio rajonas). Tėvai Simonas ir Veronika Jankai buvo neturtingi trobelninkai, supratę rašto svarbą, tad Jurgis labai anksti iš tėvų maldos knygų išmoko skaityti, netrukus – ir rašyti.

Gabų sūnų išleido mokytis Baisogalos pradžios mokykloje, o vėliau, 1922 m. – Šeduvos progimnazijoje. Berniukas mokėsi labai gerai, nors teko patirti ir alkio, ir vargo. Pradinėje išryškėjo gabumai piešti. Piešė taip gražiai, kad daug kas pranašavo dailininko ateitį. Tačiau progimnazijoje, įskaudintas piešimo mokytojos, piešti metė. Tuo metu ėmė publikuoti savo rašytinę kūrybą spaudoje. J. Jankus prisimena: „Pirmą novelikę išspausdinau 1923 m. ‘Trimite’. Paskum rašiau ‘Darbininke’, ‘Ateity’, ‘N. Vaidilutėj’, ‘Mūsų dienose, ‘Ryte’, ‘XX amžiuj’, ‘L. mokykloj’, ‘Tautos mokykloj’, ‘Židiny’, ‘N. romuvoj’, ‘Į laisvę’.“

Baigęs progimnaziją, pats išmoko graikų ir lotynų kalbas, kurios buvo reikalingos stojant į Marijampolės Marijonų gimnaziją. Tačiau, negavus valsčiaus stipendijos, J. Jankui gimnazija buvo nepasiekiama. Tuomet įstojo į Kėdainių mokytojų seminariją, susidomėjo matematika ir ten mokėsi 1925– 1927 m., kol seminarija buvo uždaryta. Planavo dirbti mokytoju, tačiau darbo negavo ir tęsė mokslus Šiaulių mokytojų seminarijoje. Besimokydamas susipažino su didžiąja savo gyvenimo meile mokytoja Kotryna Grabaite ir 1929 m. jiedu susituokė. Tais pačiais 1929 m. Jankus įstojo į Lietuvos universitetą Kaune. Nors ir neturėdamas lėšų susimokėti už mokslą, lankė paskaitas, tačiau egzaminų laikyti negalėjo. Nedalyvavo nei „Šatrijos” meno draugijos veikloje, nei „Pjūvio“, nei „Granito“ almanachuose. Svajotas germanistikos ir pedagogikos studijas teko nutraukti. Tuomet dirbo pedagoginį darbą Radviliškio ir Jurbarko apylinkėse, buvo mokinių gerbiamas mokytojas. Vėliau yra sakęs, kad mokytojo darbas buvo pats sunkiausias. Betgi darbas su vaikais buvo impulsas kurti pasakas. 1932 m. Jankaus pasaką „Kalvis Darbeika“ publikavo žurnalas „Žvaigždutė“. Skatinamas K. Binkio, nuolat bendradarbiavo literatūrinėje spaudoje.

1938 m. „Sakalo“ leidykla išleido J. Jankaus romanus „Egzaminai“ ir „Be krantų“ – apie jauno, mokytojų seminariją baigusio jauno žmogaus gyvenimą, mokyklos aplinką, kaimo mokytojo egzistencinį vienišumą. Pats rašytojas prisimena: „Pirmos mano knygos buvo išleistos, kai jau buvau trisdešimt dvejų metų. Net dvi iš karto. Iš tikrųjų tos knygos jau buvo parašytos kuris laikas, tik neturėjau ypatingo noro jas kam rodyti. <...> Kažin kaip vieną tų knygų parodžiau Antanui Giedraičiui, tai jis ir paskatino parodyti kuriam leidėjui. Pasirinkau ‘Sakalą’, tuo metu Lietuvoj leidusį daugiausia gerų grožinės literatūros knygų. Nuvežiau ‘Sakalo’ leidyklos direktoriui Kniūkštai, ir jis knygą paėmė be jokių kalbų.“ J. Jankus nuo jaunystės turėjo aštrų liežuvį, puikią iškalbą, mokėjo sklandžiai lieti mintis, nepasimesti, buvo tikrų tikriausias pasakorius. A. Vaičiulaičio nuomone, autorius yra apsigimęs pasakotojas. J. Jankaus romanai Lietuvoje buvo itin populiarūs, susilaukė gerų vertinimų. O su A. Giedraičiu Giedriumi, vėliau taip pat emigravusiu į Vakarus, J. Jankus liko draugais visam gyvenimui.

1941–1944 m. dirbo Kauno savivaldybėje referentu kultūros reikalams, buvo atsakingas už teatrų ir bibliotekų reikalus, bet neatidėjo ir kūrybinio darbo: J. Jankaus 3 veiksmų pjesę „Sūnus“ į savo repertuarą priėmė Kauno Didysis teatras, 1942-aisiais vaikų žurnale „Žiburėlis“ publikuota apysaka vaikams „Vientautų berniukai“ pelnė Žiburėlio premiją. 1943 m. Kauno miesto burmistras paskyrė J. Jankų Jaunojo dramos teatro dramaturgu, kurio dramą „Audronė“ buvo numatyta pastatyti šiame teatre. Jankus pasirūpino, kad teatro direktoriumi būtų paskirtas Stasys Santvaras. Čia užsimezgė graži, tvirta, viso gyvenimo dviejų rašytojų draugystė.

1944-ieji. Jurgio ir Kotrynos šeimoje auga trys sūnūs – Eugenijus, Virgilijus, Saulius. Laikai neramūs, o artėjant Sovietų armijai, pasitraukimas iš Tėvynės neišvengiamas. Jurgis norėjo, kad trauktųsi tik žmona su vaikais. Šiai nesutikus, Jankus dvejojo: „Išėjimas, kuriame didelės prasmės nemačiau. Gal todėl, kad apie išėjimą iš savo krašto niekada net nesvajojau <...>.“ Anot paties Jankaus, jį „smaugė išėjimo nerimas“. Tačiau paskutinėmis dienomis, 1944-ųjų spalio pradžioje ties Smalininkais visa šeima perėjo sieną. Kelionė pavojinga, varginanti, jauniausiajam sūnui tik septyneri. Būdamas 38-erių, Lietuvoje palikęs kelis nebaigtus veikalus, rašytojas J. Jankus pradėjo sunkų tremtinio gyvenimą. Laiške S. Santvarui iš Berlyno-Spandau 1944 m. gruodžio 4 d. rašė: „Skardenuos. Skridai ir nuskridai, o aš varomas ėjau ir pavyt negalėjau spėti. Į Jurbarką vis dėlto atvažiavau. Atvažiavau rugpjūčio 1 d., bet Jūsų čia nebebuvo. Čia paskum ir išsilaikėm ligi paties paskutinio sekmadienio, ligi spalio mėn. 8 d. O tą dieną turėjom išeiti, nes anie šėtonai jau į Klišius buvo atlindę.“

J. Jankus (dešinėje) su žmona ir vaikais JAV apie 1954–1956 m.

Nukelta į 7 psl.

Domas Kaunas: Mažajai Lietuvai esame labai skolingi (2)

Raimundas Marius Lapas

2025 m. pasirodžiusi ir šiemetinėje Knygų mugėje pristatyta solidi (982 psl.) Domo Kauno monografija „Mažosios Lietuvos knygų namai. Bibliotekos, rinkiniai, jų kūrėjai ir paveldo likimas“ vainikuoja kelių dešimtmečių istoriko darbą. Tęsiame pokalbį su tyrėju.

Tęsinys. Pradžia 2026 m. rugsėjo 12 d. „Kultūroje“

Spaudiniai keliavo abiem kryptim. Pvz., Tilžėje įkurtos ir gana sėkmingai veikusios Lietuvių literatūros draugijos bibliotekos fonduose buvo nemažai JAV išleistų lietuviškų knygų, Tilžės lietuvių skaitykla turėjo daug JAV lietuvių periodikos – kaip visa tai ten pateko? Kita vertus, senoji išeivijos spauda leido iš lenkų k. verstus grožinius kūrinius – kas buvo to iniciatoriai?

Tikra tiesa. Lietuviškos spaudos leidyba nuosekliai plėtojosi šioje ir anoje Atlanto pusėje ir jos produkcija, lyg laivai, judėjo abiem kryptimis. Tai pradėjo ryškėti Jono Šliūpo ir Jono Basanavičiaus darbuotės metu. Reikšmingiausia abiejų tautos dalių komunikacijos priemone tapo lietuviškoji periodika, subrendusi į operatyviąją laikraštiją ir fundamentalesnę žurnalistiką. Ji buvo lanksčiausias ir patikimiausias gyvybiško kontakto kanalas. Savaip didėjo knygų vaidmuo. Jos užpildė pasaulio suvokimo, gamtos mokslo, didžiosios politikos, kultūros ir meno pažinimo erdvę. Jos tapo ilgalaikiu tvarumo ir patikimumo garantu. Sparčiai brendo ir kito skaitytojų auditorija. Užčiuopėte gerą pavyzdį – Tilžės lietuvių literatūros draugiją. Jos stuburą sudarė lituanistikos, baltistikos, kalbos ir istorijos mokslininkai, mokslo rėmėjai, kitokių kultūrinių bei humanitarinių pagrindų nariai, matę tokios draugijos ir savo pačių veiklos, kai kurie – net gyvenimo tikslą. Pavyzdžiu pažymėsiu Šilokarčemos, būsimos Šilutės, dvarininką Hugą Šojų (Hugo Scheu). Senoji, ir net ne tik senoji, daugiausia XIX a, pabaigos, kurios negalima tiesmukai vadinti senąja išeivija, į lietuvių kalbą vertė ir leido vis daugiau amerikiečių, anglų, vokiečių, prancūzų literatūros kūrinių. Jie virto Mažosios, pagaliau ir Didžiosios Lietuvos lietuvių parankine knyga. Jums būtų aktualiausias Amerikos autoriaus pavyzdys? Štai jis: amerikiečių rašytojas Joseph Holt Ingraham. Jo istorinį romaną „Pasakojimai ir gromatos Adynos, žydelkikės iš Aleksandrijos“ į lietuvių kalbą išvertė mokytojas Vilius Kučius, pirmą kartą 1890 m. išleido Priekulės spaustuvės savininkas Jurgis Traušys, paskutinį – 1908 m. Bitėnų spaustuvininkas Martynas Jankus. Atkreipkime dėmesį: knyga abu kartu spausdinta gotiškuoju šriftu. Trečią kartą, žinoma, Salomėjos Nėries iš naujo gera normine kalba verstas romanas išleistas Nepriklausomoje Lietuvoje. Apibendrindamas tarsiu, kad vagą pramynė ir gilino ankstyvieji aušrininkai, varpininkai, socialdemokratai, nepriklausomi švietėjai, po lietuvių spaudos tradiciniu raidynu draudimo panaikinimo 1904 m. – Rusijos, Europos universitetuose bei aukštesnėse mokyklose išsilavinimą įgiję lietuvių inteligentijos vedliai. Dėl JAV leistų lenkų autorių literatūros vertimų didesnės paklausos Mažojoje Lietuvoje abejoju. Tokie atvejai buvo reti, o priežastys glūdėję politinių judėjimų tikslų skirtumuose. Lietuvių ir lenkų gyventojų balsais išrinkti deputatai nebendradarbiavo net parlamentuose – Prūsijos Landtage bei Vokietijos Reichstage.

Tas pats su leidyba. JAV buvo spausdinamos lietuvių auditorijai skirtos knygos – kur? kokios? Tuo tarpu, pvz., M. Jankus Bitėnuose spausdino JAV leidžiamą žurnalą ,,Apšvieta“? Įdomu, kokiais sumetimais jis tai darė?

Šį klausimą reikėtų kiek patikslinti. Nei JAV, nei Mažosios Lietuvos lietuviai neleido knygų, skirtų specialiai vienai kuriai nors tautos daliai, vien jos poreikiams tenkinti. Žinoma, kartu su jomis į JAV, Kanadą bei Jungtinę Karalystę patekdavo nedidelė dalis gotikiniu šriftu spausdintų Mažosios Lietuvos leidinių, bet skirtų tiek Didžiosios Lietuvos, tiek ir išeivijos auditorijai. Nebuvo poreikio jos diferencijuoti, nes vartotojus vienijo ta pati kilmė, artima konfesija, politinė patirtis ir kalba. Todėl, nepaisant pastangų, tyrimų bėgyje nustačiau tik nedidelį skaičių knygų, kalendorių ir laikraščių, paženklintų gotiškuoju šriftu, patekusių į evangelikų liuteronų

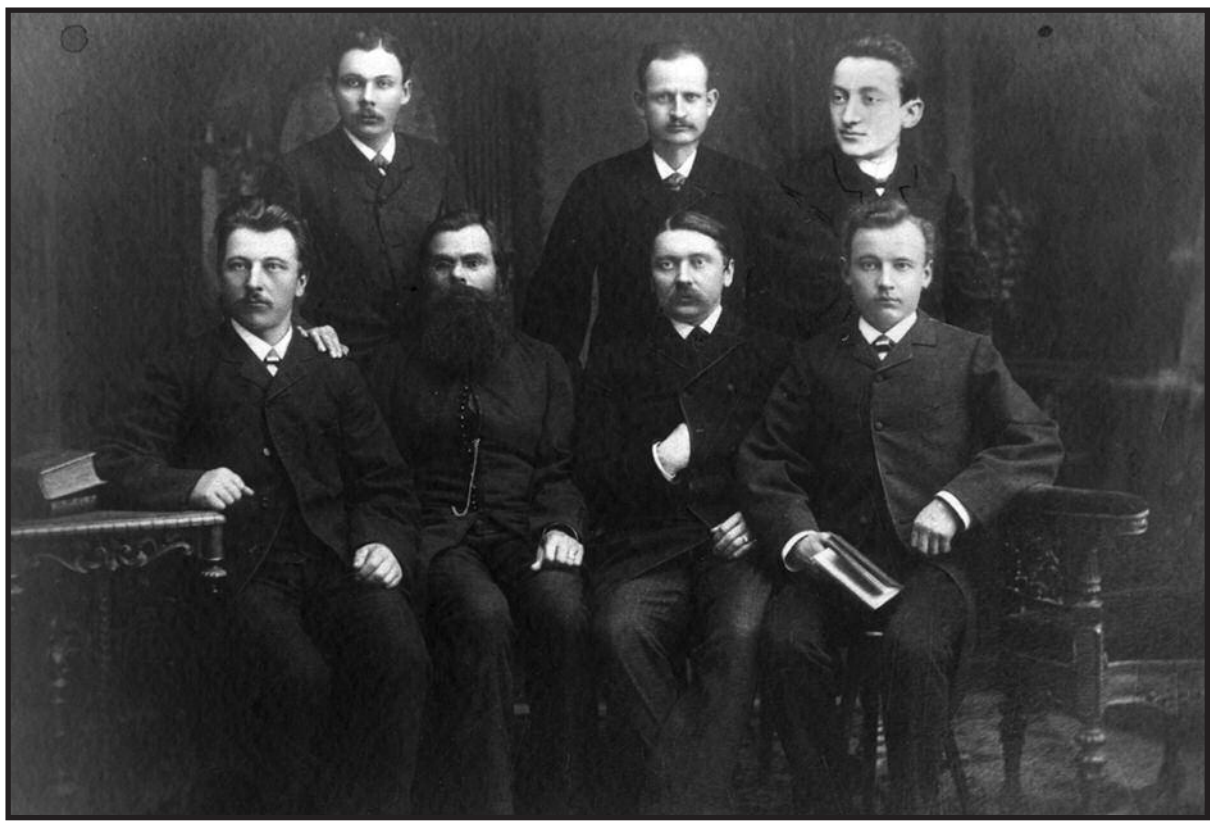

Lietuvių literatūros draugijos nariai mokslininkai ir rėmėjai tyrimus įprasmino ne tik mokslo veikalais, bet ir Tilžės Jokūbinės parke pastatydami lietuvių etnografinį namą-muziejų. Jis sulaukė daug vietos ir užsienio lankytojų. Į valdžią atėję naciai muziejų likvidavo.

diasporos aplinką tenkinti jos tikybinius poreikius. Tai užčiuopiau ne tik iš šaltinių, bet ir esant dėkingai progai susipažinęs su Amerikos lietuvių kultūros archyvo Putname ir Čikagos lietuvių jaunimo centre saugomais fondais, gavęs asmeninių dovanų iš vyresnio amžiaus po Antrojo pasaulinio karo iš Vokietijos pasitraukusių buvusio Klaipėdos krašto gyventojų. Mažosios Lietuvos lietuvių autorių ir vertėjų knygas, kalendorių ir literatūrininės kūrybos rinkinius, informacinius leidinius dar iki Pirmojo pasaulinio karo platino kai kurie knygininkai (paminėsiu Vincą Karalių), bibliofilai (Justiną K. Karaziją), evangelikų liuteronų bažnyčios rėmėjai. Jie siuntas Tilžės knygininkams užsakydavo kruopščiai įvertinę realizavimo galimybes. Deja, šių leidinių komercinė sėkmė buvo ribota. Pats iš Putnamo ALKOS dubletų fondo dovanų gavau ir parsivežiau 1905 metų laidos gotikiniu šriftu spausdintą Bibliją, sprendžiant iš itin geros būklės, greičiausiai skaitytojo rankų niekada nemačiusios. Lentynose tebestovėjo ir keli kiti tos pačios knygos naujutėliai egzemplioriai.

Jankus iš tiesų gana ilgoku tarpsniu spausdino Baltimorėje veikusios Lietuvių mokslo draugijos leidžiamą žurnalą „Apšvieta“. Iniciatyvos ėmėsi jo redaktorius, senas geras pažįstamas iki slapto pasitraukimo į JAV „Auszros“ redaktorius Jonas Šliūpas. Žurnalas propagavo materialistinę pasaulėžiūrą ir mokslo naujienas. Redaktoriaus pavardė leidinio metrikoje neminima, Prūsijos cenzūros reikalavimu atsakinguoju redaktoriumi galėjo būti tik Reicho pilietis. Juo sutiko pasirašyti Martynas Jankus. Spaustuvių pasirinkimą – lietuviams palankią tilžiškę vokiečio Otto von Mauderode, po jo – ir M. Jankaus lėmė keli veiksniai. Jie spausdino pigiau nei išeiviai, o skaitytojų buvo kur kas daugiau ir arčiau – Didžiojoje Lietuvoje, šiek tiek – ir Mažojoje. Iš viso Jankui teko 1892–1893 m. spausdinti paskutinius devynis „Apšvietos“ numerius (nuo 7 iki 15-to). Ilgainiui žurnalo leidyba ėmė klimpti dėl finansavimo išteklių mažėjimo. Galiausiai faktiškasis leidėjas ir redaktorius leidybą sustabdė, o didelį kiekį neišplatintų numerių paliko Jankaus rankose ir valioje. Išsaugotais „Apšvietos“ egzemplioriais buvo apdovanojami net Nepriklausomos Lietuvos ekskursantai, virtinėmis lankę Bitėnus ir įžymiojo aušrininko sodybą.

Nukelta į 8 psl.

Knygų kelius per Atlantą ir atgalios aktyviai tiesė pirmoji lietuvių kultūros draugija „Birutė“ ir vadovai. Pirmoje eilėje pirmas iš kairės Martynas Jankus, antras – Andrius Vištelis, trečias – Vilius Bruožis. Tilžė, 1886 m.

K. Jogailaitės 500-mečiui – tiltai tarp Lietuvos ir Švedijos

Algis Vaškevičius

Šiemet minime Švedijos karalienės, Lietuvos ir Lenkijos princesės Kotrynos Jogailaitės (1526–1583) 500-ąsias gimimo metines. Be to, 2026-aisiais minimos ir Kaune esančio Vytauto Didžiojo karo muziejaus įkūrimo 105-ąsias metinės. Šiame muziejuje veikianti įspūdinga paroda „Dominium Maris Baltici“ sujungia abi minėtas sukaktis ir nutiesia istorijos tiltą tarp Baltijos krantų.

Parodos eksponatai pasakoja apie išskirtinę istorinę asmenybę bei ilgamečius Lietuvos ir Švedijos valstybių ryšius.
A. Vaškevičiaus nuotraukos

Kotryna Jogailaitė 1562 m. Vilniaus katedroje ištekėjo už Suomijos kunigaikščio, būsimojo Švedijos karaliaus Jono III (1537–1592). Anot parodos rengėjų, ši santuoka sujungė Jogailaičių ir Vazų dinastijas, o vėliau atvėrė kelią Vazų valdymui Abiejų Tautų Respublikoje ir bandymams derinti švediškąją bei jogailaitiškąją politinę ir kultūrinę tradiciją. Tačiau kartu ši dinastinė jungtis tapo ir ilgų konfliktų dėl dominavimo Baltijos jūros regione dalimi. Žvelgdami į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, Abiejų Tautų Respubliką, Švedijos Karalystę ir stiprėjančią Maskvos valstybę, matome ne tik mainus ir prekybą, bet ir konkurenciją bei ilgamečius karus.

Ekspozicija pasakoja ne tik apie Jogailaitės laikus, bet ir apie ištisą Lietuvos ir Švedijos santykių epochą – nuo vikingų laikų iki abiejų valstybių narystės NATO. Šiuose santykiuose svarbi vieta tenka ir Vytauto Didžiojo karo muziejui. 1928–1932 m. jo specialistai tyrinėjo garsųjį Apuolės piliakalnį – tai pirmoji rašytiniuose šaltiniuose paminėta dabartinės Lietuvos gyvenvietė ir vieno pirmųjų Lietuvos ir Švedijos susidūrimų vieta. 854 m. vikingų užpultą gyvenvietę tada tyrinėjo švedų ir latvių archeologai bei Karo muziejaus viršininkas Vladas Nagevičius (1880–1954). Tyrimų radiniai saugomi šio muziejaus rinkiniuose, o parodos lankytojai gali apžiūrėti Apuolės radinius, vaizdo įrašus, nuotraukas, brėžinius ir paties generolo V. Nagevičiaus kasinėjimų dienoraštį.

Daugiau kaip tūkstantį metų besitęsiančius santykius žymėjo daugybė ryškių įvykių ir procesų. Parodoje atskleidžiami ne tik karai ir archeologiniai tyrimai, bet ir garsiosios vestuvės, Vazų dinastija, jūrininkystė ir jūrinė prekyba, švedų parama atkurtai Lietuvos kariuomenei bei kitos istorijos.

Terminas ,,Dominium Maris Baltici“ (lot. viešpatavimas Baltijos jūroje) apibūdina XVI a. vidurio–XVIII a. pradžios kovas dėl valdžios Baltijos jūros regione. Tarp Švedijos, Danijos, Rusijos, Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (nuo 1569 m. tai buvo Abiejų Tautų Respublika) vyko kova dėl Rusijos siekių gauti priėjimą prie Baltijos per Livoniją, tarpusavyje varžėsi Danija ir Švedija. Skiriami keturi kovos dėl įsitvirtinimo Baltijos jūros regione etapai.

Istorija liudija, kad pirmajame etape per Livonijos karą (1558–1583) Abiejų Tautų Respublika prisijungė didžiąją Livonijos dalį, Švedija – Šiaurės Estiją su Talinu bei Ingriją (Rusijos valdytą pajūrio ruožą ties Nevos žiotimis). Po 1590–1595 m. karo Rusija Ingriją atgavo, 1609 m. vėl jos neteko, o 1703 m. galutinai prisijungė.

Antrajame etape po Lenkijos ir Lietuvos valstybės–Švedijos karo (1600–1629) dėl Baltijos rytinių pakraščių, ypač dėl Livonijos, Altmarko paliaubų sutartimi Švedijai atiteko Livonijos dalis į šiaurę nuo Dauguvos (su Ryga), ji gavo teisę valdyti Elbingo, Braunsbergo (lenkiškai Braniewo), Piliavos ir Klaipėdos uostus. Po Trisdešimties metų karo (1618–1648) ėmusi kontroliuoti ne tik Baltijos, bet ir Šiaurės jūros svarbius uostus, Švedija tapo Europos didžiąja valstybe.

Trečiajame etape po 1655–1660 metų Šiaurės karo (Švedija kariavo su Abiejų Tautų Respublika ir Danija, į karą įsitraukė ir Rusija, Austrija, Brandenburgas, Transilvanija, Olandija) Švedija išlaikė visas valdas Baltijos jūros pietinėje pakrantėje, bet neįgijo naujų teritorijų, jai atiteko tik Skane – Danijos žemės Skandinavijos pusiasalio pietinėje dalyje.

Ketvirtajame etape po 1700–1721 m. Šiaurės karo (Švedija kariavo su Rusija, Danija, Saksonija, Abiejų Tautų Respublika, Hannoveriu ir Prūsija) Nystado taikos (1721 m.) sutartimi Švedija užleido Rusijai Estiją ir Latviją į šiaurę nuo Dauguvos (be Latgalos), Ingriją ir dalį Karelijos, Prūsijai – dalį Pomeranijos. Švedija atgavo Rusijos užimtą Suomiją, tačiau pralaimėjusi karą prarado didžiosios valstybės statusą. Gavusi platų priėjimą prie Baltijos jūros su patogiais prekybai uostais, jos rytinėse pakrantėse įsitvirtino ir didžiąja valstybe tapo Rusija.

Sudėtingą ir įvairialypį pasakojimą atspindi ir parodos eksponatai. Lankytojai parodoje gali pamatyti ne tik tradicinių ginklų ir šarvų, bet ir jūrinių žemėlapių, monetų, laivų modelių, šiuolaikinės ginkluotės ir ekipuotės, taip pat dviratį ir roges. Pasakojimą papildo talentingų lietuvių kūrėjų darbai: istorinio kostiumo rekonstruktorės Eglės Kukytės reinterpretuota Kotrynos Jogailaitės vestuvinė suknelė ir prie įėjimo pasitinkantis dailininko Artūro Rakausko moderniai nutapytas Kotrynos Jogailaitės portretas.

Tai, kad susidomėjimas šia istorine asmenybe tik auga, liudija ir žurnalistės bei komunikacijos specialistės, straipsnių kariuomenės, aviacijos ir verslo temomis autorės Ilonos Skujaitės prieš trejus metus išleista knyga ,,Karo nuotaka“. Šis romanas apie Švedijos karalienę Kotryną Jogailaitę tapo bestseleriu ir buvo apdovanotas literatūrine Vinco Krėvės-Mickevičiaus premija.

Knyga pasakoja apie tai, kaip jauniausioji Žygimanto Augusto sesuo karalaitė Kotryna Vilniuje gyveno nepastebima ir mažai kam reikalinga – kaip Pelenė, tačiau prie Baltijos krantų kilęs nuožmus karas su Maskva pavertė ją kone geidžiamiausia nuotaka Europoje. Karalaitės Kotrynos rankos siekė Europos princai ir valdovai, o Maskvos caras Ivanas Rūstusis tiesiog maniakiškai persekiojo, trokšdamas ją gauti bet kokia kaina. Kotryna ištekėjo beveik 36-erių, tais laikais itin brandaus amžiaus, už vienuolika metų jaunesnio vyro ir iš nereikalingos karalaitės virto įtakinga moterimi, iš nemylimos – geidžiama, iš kalinės – karaliene.

Išgyvenusi karo siaubą, patyrusi klastą, įkalinimą ir skaudžias asmenines drama Kotryna Jogailaitė nepalūžo ir sugebėjo tapti Švedijos karaliene, gerbiama abiejose Baltijos jūros pusėse. Ir nors karalaitės Kotrynos gyvenimo ir meilės istorija primena Hollywoodo nuotykių trilerį, nuožmiuosius „Sostų karus“ ir sukrečiančią melodramą, tai – tikra istorija. Tą liudija ir istoriniai faktai.

Parodos rengėjai kviečia ne tik apžiūrėti parodą, bet ir dalyvauti teminėse edukacijose, ekskursijose su kuratoriumi, taip pat apžiūrėti švedišką karinę techniką Karo technikos ekspozicijoje. Visos naujienos ir pasakojimai apie šias veiklas yra Vytauto Didžiojo karo muziejaus socialiniuose tinkluose, o pati paroda ,,Dominium Maris Baltici“ veiks iki 2027 m. sausio 6 d.

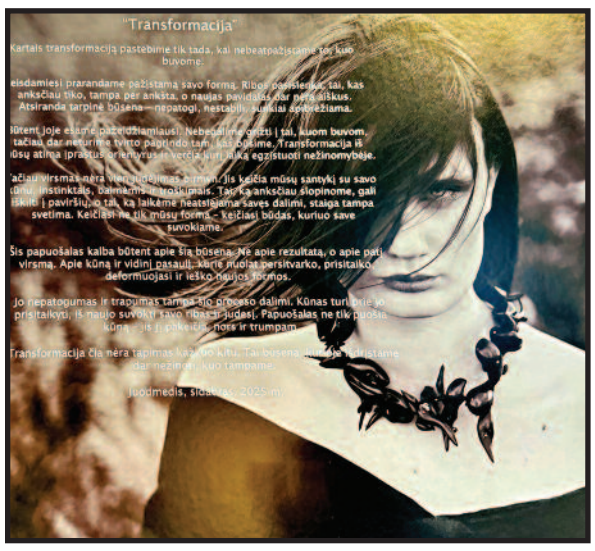
Karolio Černeckio juvelyrikos paroda

„Bėgančios su vilkais“ Šv. Kotrynos bažnyčioje

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Šios barokinės pakylėtos bažnyčios erdvė eksponuoti pirmajai juvelyrikos parodai buvo pasirinkta neatsitiktinai: sakrali erdvė reikalauja sulėtėti, pagarbos ir buvimo čia ir dabar.

Jaunąjį juvelyriką Karolį Černeckį sukurti šiuos darbus įkvėpė poetės, rašytojos, jungiškosios krypties psichoanalitikės Clarissa Pinkola Estés knyga „Bėgančios su vilkais“. Kolekcija, kaip ir minėta knyga, skirta Laukinei Moteriai, tai, kuri, pasak C. P. Estés, gyvena ten, kur sustoja laikas. Ten, kur pradžių pradžia.

Karolio Černeckio juvelyrikos darbai. L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotraukos

Papuošalai masyvūs, trapūs, ne visada patogūs, kaip ir mūsų vidinis pasaulis: su savo instinktais, baimėmis, troškimais, šešėliais, laukine prigimtimi, kurią bandome prisijaukinti ar nuslėpti.

Papuošalas **„Tegu miršta“** (2024 m.), gyvatę primenantis kaklą juosiantis darbas iš juodžemio su mažais aštriais sidabro spygliukais byloja apie skausmingą atsisveikinimą ir drąsą pažvelgti į savo netektis, suvokti, kad paleidimas nėra pralaimėjimas. Atsisveikinti ne su gyvybe, o su tuo, kas trukdo jai tekėti. Prisijaukinus šį iš pažiūros atgrasų papuošalą, jis nebežaloja, o saugo: priartėjus prie baimės ir ją prisijaukinus, paaiškėja, kad ji nėra priešas.

Dvynių papuošalas **„Baltos gėlės“** (2024 m.) skirtas vienai iš seserų Loretai (2024 m.) – ilgi karoliai, suverti iš šviesių gėlavandenių perlų juosiami ties kaklu šilko skarele su ragais iš kraštų. Štai kaip juos apibūdina autorius: *Du ragai gimsta iš tos pačios šaknies<...> vienas baltas, kitas – juodas, sujungti tamsiais ir šviesiais perlais – lyg dvi tos pačios sielos būsenos...*

Kitas Dvyniams skirtas kūrinys **„Transformacija“** (Dvynių papuošalas, 2025) – apie virsmą ir pažeidžiamumą, kai nebesame tuo, kas buvome anksčiau, o patenkam į tarpinę nepatogią, nestabilią būseną. Juodmedžio raizgyti karoliai su aštriais sidabro spygliais gali žeisti, skaudinti: kad mokytumeisi prisitaikyti, suvokti savo ribas.

Naujausias kūrinys „Intuicija“ (2026 m.) – iš juodojo ąžuolo ir raudonmedžio pagaminti varpeliai skambalėliai (vidurinis – su kalnų krištolo akute – kelrodžiu švyturėliu), suverti ant sidabro lankelio. Intuicija – instinktyvus žinojimas, esantis giliau už protą, taisykles ir išmoktą elgesį. Ji arba ragina, arba perspėja.

Pasak dailės kritikės ir parodos kuratorės dr. Jurgitos Ludavičienės, Karolio Černeckio šiuolaikinės juvelyrikos kolekcija skirta ne puošti(s), ne tam, kad į mus atkreiptų dėmesį. Jo objektai skirti tam, kad nukreiptume žvilgsnį į savo vidų: *Esame įpratę prie papuošalų kaip spalvinių akcentų, kaip laimingos akimirkos prisiminimų, kartais – kaip investicijų ar statuso simbolių. Tačiau kas nutinka tada, kai kūnui skirti objektai bando prakalbėti apie tai, kas yra labai asmeniška ir intuityvu, kas kyla ne iš visuomenės normų, o iš giliausių mūsų esybės gelmių?* Cituojant C. P. Estés, laukinė siela – tai juoda, giliai žemėn įaugusi šaknis, o Karolis Černeckis ištraukė tą šaknį ir suteikė jai juvelyrinį pavidalą.

„Teodoro Ozieravo gulbės giesmė“ „Skalvijos“ kino centre

Tiems, kam rūpi rytojus

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Filmas pasiekė žiūrovus dėl kelių priežasčių. Pirmiausia – įtaigus jaunatviškas scenarijus, 2023 m. laimėjęs Baltarusijoje scenarijų konkursą, labai pigus biudžetas: filmuota Lenkijoje (ten, kur skersgatviai primena Minską) ir, žinoma, aktoriai entuziastai, patys grojantys ir dainuojantys, be dublerių. Filmas jau rodytas Lenkijoje, Skalvijoje – kelis kartus, dabar keliauja po Lietuvos didmiesčius.

Tema: Trečiojo pasaulinio karo grėsmė ir kaip jos išvengti. Brolis ir sesuo tai suvokia skirtingai. Jis kuria dainas, nes, pasak jo, vis viena nepakeisi to, kas neišvengiama. Ji rengiasi eiti į mitingą prie Rusijos ambasados. Vaikai nuomojasi butą didmiestyje atskirai nuo tėvų. Veiksmas vyksta prieš Naujuosius metus Minsko senamiestyje. Jis tikisi suburti grupę, kad galėtų atlikti savo dainas. Tam pakabina skelbimą, priima į namus kandidatus. Ji – mitinge, ryšys su ja nutrūkęs.

Megztinio su ramunėlėmis paieškos. Išleidęs „Minsko sindromo“ albumą ir jį nuolat platinąs internete jaunasis mūsų herojus Fedia (aktorius muzikantas Viachaslau Kmit) jau žinomas tarp savamokslių (gitara brazdinančių) vietinių socialiniuose tinkluose. Tačiau jam kurti nesiseka, įkvėpimas išgaravęs, gitaros net nederina: mat jo talismanas, megztinis su ramunėlėmis, kurį kažkada pirko iš vyresnio garsaus, jau nusitašiusio bardo už dvidešimt rublių, kažkur prašapo.

Kartu su natūraliais buities ir esamą situaciją šalyje nusakančiais juokingai rimtais dialogais per visą filmą ieškoma megztinio su dar juokingesnėmis ir kraupiomis kriminalinėmis ir sapniškomis situacijomis (muzikantą randa, gelbsti, nutempia namo ir sutvarsto tas pats vyresnis bardas patarėjas, kuris, kaip viešai manoma, jau yra anapus, iššokęs pro langą).

Orfėjaus ir Euridikės eilėraščių knygelė. Ją jam paliko dovanų vienas visai netinkamas kandidatas į jo būsimą grupę ir dar atėjęs netinkamu laiku (herojų tuo metu kankino pagirios po susitikimo ir pokalbio su gatvės praeiviu, kuris jį pavaišino savo stipriu tradiciniu gėrimu), todėl tą knygelę jis ir išmeta į šiukšlių dėžę, tačiau vėliau ji visgi jam pakiša vieną idėją.

Geniali netikėta filmo pabaiga. Kad ištrauktų sesę iš Hado požemių, sužeistas herojus *twinpyksiškai* leidžiasi žemyn į tamsiuosius rūsius (daugiabučio laiptais į rūsį) ir kaip Orfėjas tikisi padėti seseriai. Ten jam duodamas šansas sudainuoti vieną savo dainą su sąlyga, kad patiktų nematomai komisijai. Jis ryžtasi, nors niekada nedainavęs scenoje. Sesuo už rankos ištraukta į dienos šviesą, tačiau grįžti atgal Fedią vilioja garsūs plojimai, patirtas šlovės skonis...

Daina negalėjo nepatikti: jaunatviškas entuziazmas ir nebanalūs žodžiai. „Skalvijoje“ jaunasis muzikantas ją atliko gyvai.

Filmo „Teodoro Ozieravo gulbės giesmė“ pristatymas ir susitikimas su jo kūrėjais. L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Ta pati istorinė atmintis

Vida Čechavičienė

Amerikoje gimusios lietuvių rašytojos Laimos Vincės-Sruoginis knyga „Paveldas, ryšys, rašymas: pokalbiai su Šiaurės Amerikos lietuvių diasporos rašytojais“ talpina 27 rašytojų kūrybos ištraukas ir jų pokalbius su autore. Trys išeivijos kartos, gimusios 1937–1985 metais – pavyzdys to, ką patyrė ir išgyveno dauguma savo noru ar priverstinai išvykusių tautiečių. Savimeilę paglosto tai, kad toks dėmesys ir meilė Lietuvai gaubė jų kasdienybę ir darbus.

Pasirinktas knygos formatas suveda skaitytojus su kiekvienu rašytoju du kartus. Pirmą sykį susipažįsti su jų pasiekimais ir gyvenimo istorija, kuri iš dalies atsiskleidžia dialogo su knygos redaktore metu. Tapdami pirminiais istoriniais šaltiniais, šie pokalbiai padeda atskleisti tikrąją praeitį lietuvių kilmės rašytojų lūpomis ir suprasti tų laikų mąstyseną Kanadoje, Aliaskoje, New Yorke, Čikagoje, Californijoje. Keliaudamas po tolimą žemyną, skaitytojas susiduria su vis kitokia emigrantų fizine erdve, skirtingomis lietuvių bendruomenėmis. Skaitydama suvokiau, kad klydinėju praeities labirinte, kuris kaip Zweigo „Vakarykštis pasaulis“ negrįžtamai nutolo. Turiu pripažinti, tas pasaulis mane vilioja tuo, kad užpildo Lietuvos istorijos spragas, iliustruoja faktus ir supažindina su lietuvių kilmės rašytojais, apie kurių egzistavimą nė nenujaučiau.

Laimos Vincės-Sruoginis klausimai rašytojams leidžia palyginti jų pažiūras, refleksijas apie lietuvių kūrybos įtaką pasaulinėje literatūroje ar brandinamas ambicijas ateičiai. Kadangi knygos redaktorė – rašytoja, jai smalsu, koks yra rašymo tikslas ir procesas. Štai Daiva Markelis pasirinko literatūrinę kūrybą kaip terapiją mirus mamai, kad pagerbtų jos atminimą, Gint Aro aistra skaityti ir rašyti kilo kaip akstinas išgyventi, o Lidiai Yuknavitch kūrybiniu stimulu pasitarnavo tetos atsiųsta dėžutė su senelių ir prosenelių niekučiais, nuotraukomis ir keistų straipsnių kopijomis.

Atsiveria rašytojų, gyvenusių ir brendusių lietuvių bendruomenėse, patirčių ir mąstymo įvairovė. Rasa Gustaitis, Rimas Užgiris, Kęstutis Nakas, nutolę nuo bendruomenių, perėmė lietuviškumo savastį tik iš šeimos narių. Litvakai šalia prisiminimų apie Lietuvą puoselėjo žydų tradicijas. Knyga suburia visus į savotišką rašytojų bendruomenę, nes Laima Vincė-Sruoginis, veikiausiai iš tėvų kartos perėmusi bendruomenių kūrimo tradicijas, supranta, kad susivienijus tampi įtakingesnis ir tvirtesnis. Tikėtina, kad šis rinkinys atvers visų rašytojų kūrybą tarptautinei skaitytojų auditorijai.

Kiekvieną dialogą palydi klausinėjamo rašytojo kūrybos fragmentas – intymesnis pasišnekėjimas su skaitytoju jau literatūrine kalba. Abstraktesnė informacija užleidžia vietą temų ir stilių įvairovei: atveriamos šeimos paslaptys, leidžiamasi į kelionę, aprašomas pirmas vizitas į nepriklausomybę atgavusią Lietuvą, pasijuokiama iš savęs ar poezija išdainuojami jausmai. Šie kūriniai intriguoja. Pasitelkę vaizduotę ir patirtį, rašytojai atveria savo dvasines audras, apgaubia magiška atmosfera ir nukelia į pradingusį pasaulį. Jaučiausi kūrinius suprantanti artimiau, nes rašytojus ir mane sieja bendros lietuviškos šaknys.

Laima Vincė-Sruoginis suskirsto knygą ir klausinėjamus rašytojus į tris dalis. Pirmoji dalis jungia pirmosios ir antrosios bangos emigrantus, kurie paliko Lietuvą 1868–1918 ir 1918–1940 metais. Šie lietuviai išvyko iš Tėvynės vengdami karinės tarnybos carinėje Rusijoje arba dėl ekonominių priežasčių. Svajojo grįžti atgal, tai tapo įmanoma po Lietuvos Respublikos atkūrimo 1918 metais.

Šiai grupei atstovauja penki rašytojai: Jocelyn Bartkevičius, Lidia Juknavitch, James Joseph Brown, Paul Jaskunas ir Ken Ilgunas. Jų tapatybės išraiška prasismelkia per pasirinktas temas, istorinį kontekstą, personažų vardus ar simbolius. Žmogiškos vertybės testuojamos Paul Jaskuno ištraukoje („Kolaboratorius“), kuomet atskleidžiama ilgai ir kruopščiai slėpta šeimos paslaptis. Miško ar vandens glėbyje įsisukusi Lidia Yuknavitch slopina patirtos traumos padarinius, semia energiją iš gamtos, narplioja grybavimo bei nugrybavimo ypatumus. Jocelyn Bartkevičius sugretina močiutes, su kuriomis augo: močiutę iš Lietuvos, vaišinančią beskoniais bulviniais blynais, ir močiutę iš Amerikos, pagardinančią miltinius blynus medumi ir sirupu. Abi įkvepiančios ir savaip keistos, formuojančios anūkės pasaulėžiūrą ir išskirtinį būdą. Skaitydama juokiausi iš močiučių elgesio ir mąstymo skirtumų, palaipsniui atsiveriančių tekste. Lietuvė močiutė kišdavo duoną į stiklainiukus ir prisidengus nakties tamsa užkasdavo – atėjus karui ta duona pravers. Mano močiutė Lietuvoje irgi džiovino ir slėpė duoną, ruošdamasi karo grėsmei, todėl pasijutau tarsi radusi jai bendražygę.

Antroji knygos dalis pasakoja apie trečiosios bangos emigrantus, kuriuos karas ir sovietinė okupacija privertė palikti tėviškę 1940–1945 metais. Aštuoniolika rašytojų, subrendusių Šiaurės Amerikoje, greta savo patirčių aprašo ir tėvų, senelių prisiminimus, jų lūkesčius ir Lietuvos ilgesį, įsišaknijusį giliau nei jų pačių asmeniniai gyvenimai.

Birutė Putrius įamžina tėvų ir asmenines peripetijas siekiant prieglobsčio nuo karo, aprašo knygnešių įtaką ir lietuvių kalbos slopinimą carinėje Lietuvoje. Ji fiksuoja senelio knygnešio pasakojimus, kuriais žavėjosi augdama ir kurie įdiegė pagarbą knygoms. Senelio liudijimai apie etiketą pramogaujant šokiuose tarpukario Lietuvoje ir karo žiaurumus atkartojami Irenos Guilford tekstuose. Rasa Gustaitis rašo, kaip būdama vaikas traukiniu išdundėjo iš gimtinės ir kaip po daugelio metų jau suaugusi grįžo jos aplankyti. Detalių gausa ir tikslumas neįučia nukelia į tą traukinį, nuo įtampos spengiantį vagoną, į padrikas vaiko mintis ir baimę.

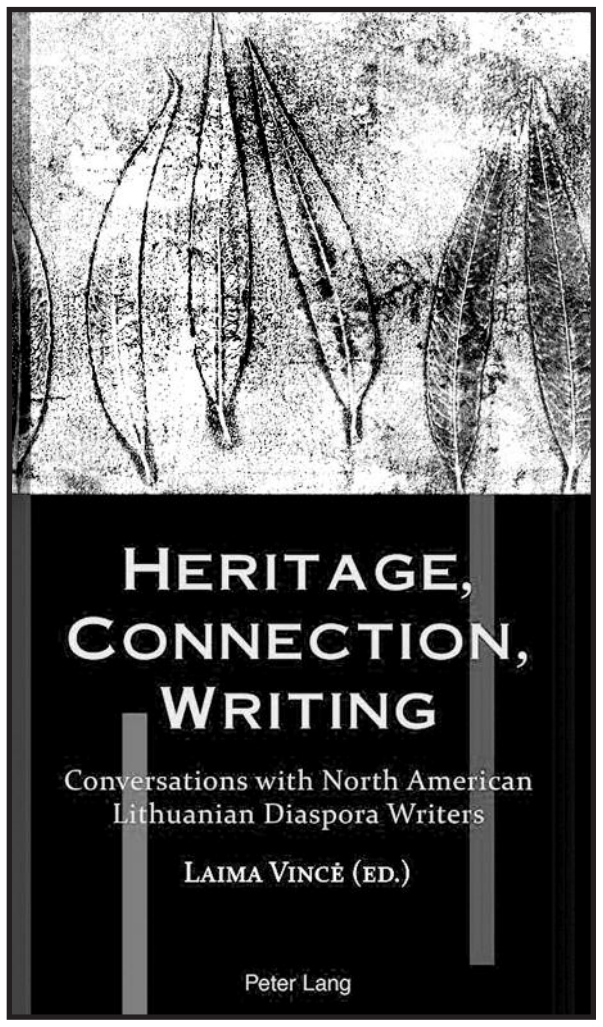
Ypač turiningai aprašomos dipukų pergalės ir sunkumai auklėjant jaunąją kartą lietuviška dvasia. Audrė Budrys, Milda De Voe, Daiva Markelis, Laima Vincė-Sruoginis, Antanas Šileika, Julija Šukys ir kiti rašytojai patvirtina, kad lietuvių kalba ir ja kalbantys žmonės vaikystėje supo juos iš visų pusių. Jau suaugę jie svarsto patirtą lietuvišką tapatybę (ar ji viršesnė už amerikietišką/kanadietišką), nagrinėja traumas atsiskyrus nuo lietuviškos bendruomenės ir išėjus mokytis į universitetus, įskiepytą meilę ir pareigą kraštui, kurio nematė ar nelankė. Šeštadieninės mokyklos, tautiniai šokiai, vasaros stovyklos „Neringa“ ir „Dainava“, katalikiškos bažnyčios, skautų organizacijos kūrė idealizuotą, romantišką, perdėtai patriotišką Lietuvos įvaizdį. Laima Vincė- Sruoginis prisimena, kaip siekė tapti geltonkase, švelnia ir paklusnia lietuvaite, Irena Guilford prisipažįsta, kad sapnavo lietuviškai, o Gint Aras troško aplankyti Lietuvą labiau nei Disneylandą.

Trečioji knygos dalis atspindi Amerikoje gyvenančių trijų kartų litvakų kilmės emigrantų gyvenimus. Jiems atstovauja rašytojai, išlaikę socialinius ir kultūrinius bendradarbiavimo ryšius su šių dienų Lietuva: Samuel Bak, Ellen Cassedy, Rita Gabis, Malachi Black. Nors ir trumpiausia, ši dalis atveria langą į ypatingai sudėtingą, daugialypį ir audringą santykį su Lietuva.

Augdama ir studijuodama istoriją sovietinėje Lietuvoje, išklausiusi „Išeivijos istorijos“ kursą, pasisavinau dominavusį požiūrį, kad emigravę lietuviai priklauso atskirai Lietuvos daliai. Jie ir fiziškai nutolę, jų mąstymas ir jų kūryba kitokie (ypač anglų kalba), neprieinama ir svetima. Maniau, kad kitoje ekonominėje santvarkoje ir kitų problemų sferoje gyvenantys negali nieko man aktualaus ar įdomaus pasiūlyti. Ilgą laiką išeivijos istorija ir veikla nesidomėjau. Skaitant Laimos Vincės-Sruoginis knygą ši nuostata kito ir byrėjo. Ryškėjo panašumai tarp jų ir mano gyvenimo.

Kęstučio Nako prisipažinimas, kad jautėsi taip, lyg turėtų taisyti ir užglostyti visas problemas, su kuriomis susidūrė jo tėvai ir seneliai, privertė pagalvoti apie to paties laikmečio lietuvių traumas, nutylėjimus, atodūsius. Milda De Voe tėvų teigimas, kad jokios draugystės nėra svarbios, kad šeima svarbiau už viską, ir sovietiniame kontekste skambėjo įtikinamai. Audrė Budrys šeimos *motto* „Mes nekalbame apie savo vidines problemas“ Lietuvoje tebėra aktualus. Žmonių, neradusių jėgų kreiptis profesionalios pagalbos, bet malšinusių emocijas savo pačių jėgomis, apstu ir Lietuvoje, ir už Atlanto. Nesivaldymas, pykčio priepuoliai, alkoholizmas, smurtas ir barniai – pasąmonėje tų, kurie virė atsiminimų ir skausmo sultyse.

Pasirodo, nei vandenynas, nei paso spalva ar laiko skirtumai nepajėgia ištrinti mus vienijančio prado: gimę ir užaugę Čia ar Ten, mes paveldėjome tą pačią istorinę atmintį.

Heritage, Connection, Writing. Laima Vincė (Ed.).

Rašytoja ir knygos redaktorė Laima Vincė

DONALDAS KAJOKAS EILĖRAŠČIAI

efoto.lt nuotr.

DVASIUKĖ

Per šlapdribą
parpuldamas
dvasiukę užkliudžiau –
net skambtelėjo.

Nudžiugo dvasiukė,
lyg skersgatvių šunėkas
uodegą vizgina –
pabodo būt nematomai.

Iš gailesčio,
o gal atsiprašydamas
paskolinau jai veidą,
dantų krapštuką
ir pinigą –
balionui nusipirkti.

Pats sėdžiu ant šaligatvio
lyg išsapnuotas.

Sustoję manyje praeiviai
geria lūpas ir orą –
tirštą lyg sviestas,
o moterys baigia išpirkti
rausvus gvazdikus
ir sensta
ir sensta...

***

Anksčiau vėliau – išeisi
bravūriškai į pūgą
iš miegančių mergaičių,
iš geltonų papūgų,

iš laikraštinio šrifto,
iš jogų ir iš togų,
iš seno meilės lifto
nuo rūsio ligi stogo.

Išverkęs smagią dainą,
sušokęs ant padėklo,
išeisi kaip išeina
be prašom ir be dėkui.

Į sielą ar į sniegą,
į taikinį be ploto
pro gražų mūsų miegą
išeisi kaip iš proto.

***

Artėjame, ir vandeniu skaidriu
be garso slysta mūsų lengvos valtys,
ir tik žuvėdros vėjuose suveltos
mus pasitinka mėlynu būriu;
ir jųjų klyksmas skamba ausyse,
ir jau jaučiu vėjuotą tavo ranką,
tačiau dvi tuščios valtys prasilenkia,
nes mes tik atsispindime jose.

***

Dar penkios minutės nakties
šiam vėjų pilnam kambary,
šioj meilėj bastūnėj, kuri
alsuoja prie balto peties.

Dar tyra, dar grožis gražus,
dar lūpos paskęsta plaukuos,
dar krenta lėtai pro paukščius
žiedai nuo alyvų šakos.

Dar žiūri aukščiausia žvaigždė
akim vieniša ir ramia,
ir bėga į žvaigždę skruzdė
iš baimės kažką šaukdama.

PERLAS

Lėtai lėtai iš drėgno jūros vėjo
atskrido paukštis su perlu snape
prie aukšto kranto vienišos šokėjos,
kur buvo kūno grožis kaip kalba.

Kas žino, kiek bus liūdnas šitas šokis,
tačiau, kai vėjas sausžoles pašiauš,
smėly lyg nuo prasmės atskirtas žodis
švytės kažkas beprasmiškai gražaus.

...nebaigto darbo neužmirštu...

Atkelta iš 2 psl.

Vokietijoje, gyvendamas įvairiose DP stovyklose, mokytojavo lietuviškose gimnazijose, bendradarbiavo spaudoje. Ten gimė ir ketvirtasis sūnus Almis. 1946 m. gegužės 14 d. iš Seedorfo laiške rašytojui Antanui Vaičiulaičiui rašė: „Ir čia vėjas ošia apie langus taip pat, ir lietaus čiurkšlės lygiai taip pat per lango stiklus nubėga, tik savo žemės po kojų nejaučiam, be atramos ore kabom, o vieną kartą juk vis tiek vėl turėsim ant jos atsistoti. Daugumas gyvename ypač sunkiose sąlygose, susikimšę, kartais ir alkani <...>“. Tačiau reikėjo gyventi, dirbti, neprarasti vilties, rasti laiko originaliajai kūrybai. Dalyvavo J. Jankus ir visuomeniniame, literatūriniame gyvenime: įstojo į Lietuvių rašytojų tremtinių draugiją, Šveinfurte, antrajame Lietuvių žurnalistų suvažiavime išrinktas atkurtos Lietuvių žurnalistų sąjungos revizijos komisijos nariu, buvo lietuvių stovyklų revizijos komisijos narys.

1946 m. Vokietijoje, Detmolde buvo atgaivintas Lietuvoje leistas žurnalas vaikams „Saulutė“, jame autorius publikavo pasakų, apysakos „Po raganos kirviu“ ištraukas. 1948 m. Tiubingene išleidžiamas ir J. Jankaus novelių romanas „Naktis ant morų“, kuris išsiskyrė iš kitų autorių kūrinių šiurpiais pergyvenimų fragmentais ir laimėjo pačią solidžiausią lietuvių tremtinių bendruomenės Švietimo valdybos premiją. 1949 m. vasario 5-ąją rašytojų komisija nutarė premiją skirti J. Jankui „už beletristikos veikalą ‘Naktis ant morų’, kuriame autorius giliai įsijausdamas į žmogaus dvasios gelmes ir mūsų dienų problemas, menine forma atvaizduoja žmogaus ir lietuvio kančios kelią ir su dideliu realumu parodo dviejų totalitarinių santvarkų asmenybės išniekinimą, kartu duodamas originalios kompozicijos, turtingos fabulos ir stiprios intrigos kūrinį“. Vokietijoje J. Jankus parašo ir viso savo gyvenimo knygą – romaną „Pušis“. Žinoma, jis nesitikėjo, jog romano pildymas, taisymas vėliau užtruks ištisus dešimtmečius. 1948 m. laiške S. Santvarui rašė: „Dirbu su ‘Pušimi’, bet vis negaliu apdoroti.“

Lietuviams keliantis į kitas laisvojo pasaulio valstybes, Jankų šeima ilgai delsė, nors jų persikėlimu į JAV rūpinosi jau Amerikoje gyvenantys bičiuliai. 1949 m. birželio 23 laiške S. Santvarui J. Jankus dėkoja už *afidavitus*, tačiau pasakoja, kad šeimai atvykti pasiūlęs Antanas Žiemis, jau 40 metų gyvenąs JAV. 1950 m. Jankai atvyko į Ameriką ir apsigyveno Rochester, čia duoną rašytojas pelnėsi dirbdamas fabrikuose. Buvo sunkiai susižeidęs, neteko trijų kairės rankos pirštų. Autobiografijoje rašė: „O kad teko dirbti visokių darbų – nesigailiu. Per darbą bendrauji su žmogum, per darbą jis geriausiai ir atsiveria.<...> Mano galva, literatūra negali gimti iš literatūros, iš jau prašytų knygų. Ji tegali gimti iš žmogaus, kurio gelmių išsemti dar niekam nepavyko.“

Amerikoje J. Jankus parašė ir išleido didžiausią savo kūrybos dalį. 1951–1955 pamečiui išeina net penkios įvairių žanrų knygos. 1951 m. skaitytojų itin palankiai sutikti trumpi pasakojimai „Pirmasis rūpestis“, kurioje išskirtinai minėtinas pasakojimas „Velnio bala”, laimėjęs žurnalo „Naujasis gyvenimas“ premiją. Ne itin palankiai 1952 m. kritikų buvo sutiktas romanas „Paklydę paukščiai“, kuriame rašytojas siekė vakarietiško romano modernumo ir dėl kurio buvo užvirusi net tam tikra polemika. 1953 m. išleista pasakų knyga vaikams „Po raganos kirviu“, kurio pagrindinis veikėjas – gamtos vaikas Jakamutis. Didelio dėmesio sulaukė 1954 metais išleistas romanas „Namas geroj gatvėj“, laikytas psichologiniu romanu, kurio veiksmas vyksta Nepriklausomoje Lietuvoje. 1955 m. išleista apysaka vaikams „Senas kareivis Matatutis“, gvildenanti baudžiauninkų ir rekrūtų temą.

Pabaiga kitame numeryje

J. Jankaus fotoaparatas. Fotografas A. Čiukšys

Domas Kaunas

Atkelta iš 3 psl.

Beje, labai įdomu jūsų knygoje buvo skaityti apie M. Jankaus iniciatyvą – įsteigti panlituanistinių tendencijų laikraštį ,,Garsas“ (savotišką ,,Pasaulio lietuvio“ pirmtaką!). Pakomentuokite tai daugiau – kas rašė, kaip ir kur jis buvo platinamas, ir pan.?

Jankaus „Garsas“ – ankstyva lietuvių periodikos paukštė. Idėja gimė 1886 m. vasarą. Žlugus „Auszrai“, tautinės linkmės periodikoje atsivėrė niša. Įpėdinis krytingai neorientuotas į kurią nors vieną tautos dalį. Jis apgalvotai buvo skirtas visam lietuviškam svietui, spausdinamas lotynišku šriftu, bet bendradarbių plunksnos daugiausiai palaikantis brolius, *po jungu Maskolių dūsaujančius*. „Garsas“ ėjo 1886–1887 m., pasirodė 11 numerių po 500 egzempliorių. Jankus tuo laikotarpiu savo spaustuvės dar nebuvo įkūręs, paslaugą samdė iš Tilžės spaustuvininkų. Iš viso atsiliepė 238 prenumeratoriai, iš jų 171 buvo Prūsijos pilietis, 26 – išeiviai Amerikoje. Rašė ir platino žymiausi Jonas Basanavičius, Petras Vileišis, būsimasis VDU profesorius Povilas Matulionis, Kristupas Verbūnaitis, Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, Silvestras Gimžauskas, buvę aušrininkai, Rusijos universitetų studentai lietuviai, Prancūzijoje nusėdę 1863 metų sukilimo dalyviai. Kai kurie rašė politiškai aštriu tonu, prasidėjo vietos policininkų tardymai, provokiški oponentai redaktorių bei bendradarbius kaltino siekiu *lietuvišką ciesorystę įtaisyti*. Galiausiai leidybą nutraukė rėmėjų bei lėšų trūkumas. Oponentų priekaištų skirta ir Jankui: kaltino laikraščio redagavimo ir leidybos neišmanymu, nors jis tik iš dalies to buvo nusipelnęs. Skaitytojus, kuriuos domintų „Garso“ sukeltas sąjūdis, skatinčiau daugiau pasiskaityti kitoje autoriaus knygoje „Martynas Jankus“ (2021, p. 367–375).

Mes neužtektinai žinome apie JAV lietuvių Tėvynės mylėtojų draugiją. Kokiais tikslais ji susikūrė, ką nuveikė?

Vienas darbščiausių bibliotekų rėmėjų lietuviška spauda ir „Garso“ bendradarbių Jonas Basanavičius (Plovdivas, 1890 m.)

Tėvynės mylėtojų draugija susitelkė į knygų leidybą, reikšmingo užmojo pasiekė tik JAV lietuvių bendruomenėje. Jos bene produktyviausio pakilimo meto darbų atgarsiai suskambo ir Mažojoje Lietuvoje. Vietos iniciatoriai JAV lietuvių Tėvynės mylėtojų draugijos Tilžės kuopą įkūrė 1903 m. Svarbiausias motyvas – geromis knygomis papildyti čionykštes asmenines ir draugijų bibliotekas. Vietos knygos mėgėjų sąjūdį itin palaikė Šilokarčemos (nuo 1923 m. vadinama Šilute) apskrities Musaičių kaimo ūkininkų šeimos sūnus Mikelis Hofmanas (1889–1921). Jis įstojo į Tilžės kuopą, nes buvo poetas, išleidęs tris Ateivio slapyvardžiu pasirašytas eilėraščių knygeles, mėgo lietuvių literatūrą ir kūrė asmeninę biblioteką. Savo potraukį knygoms atskleidė Jono Vanagaičio redaguojamame „Birutės“ laikraštyje (1913, sausio 17 numeryje). Poetas pasiūlė prie Tėvynės mylėtojų draugijos Prūsų lietuvių kuopos Tilžėje įsteigti viešą bibliotekėlę. Be to, ragino paskelbti visų Tėvynės mylėtojų draugijos išleistų knygų katalogą. Naudodamiesi juo, skaitytojai patys išsirinktų reikalingus leidinius. Signalų apie Ateivio asmeninę biblioteką yra, tačiau kiek joje buvo Tėvynės mylėtojų draugijos leidinių nustatyti kol kas nepavyko. Tilžės kuopa nebuvo gausi ir Mažosios Lietuvos lietuvių kultūros erdvėje švietė neilga. Tuos, kuriuos domintų romantiška, patriotiška ir kūrybinga Ateivio asmenybė rekomenduočiau atsiversti Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio viešosios bibliotekos išleistą knygą „Tėvynės garsai“ (2024). Joje paskelbti visi poeto eilėraščiai su skvarbaus matymo Vilniaus universiteto literatūros profesorės Dainoros Pociūtės-Abukevičienės įvadu.

Mažosios Lietuvos lietuvis – JAV lietuvių Tėvynės mylėtojų draugijos Tilžės kuopos narys Mikelis Hofmanas-Ateivis. Kūrė asmeninę biblioteką ir eilėraščius, gyvai kalbėjo apie knygos svarbą jaunimo tobulėjimui.

Tęsinys kitame numeryje

Malborko lobiai – Lietuvos sostinėje

Valdovų rūmų muziejus pristato parodą „Eina garsas nuo Malburgo... Malborko lobiai“, kurioje pirmą kartą Lietuvoje išsamiai pasakojama Kryžiuočių ordino bei Malborko pilies istorija. Parodai Vilniuje Malborko pilies muziejus paskolino brangiausius, vertingiausius eksponatus, kad Lietuvos lankytojai pažintų pavojingiausio Viduramžių priešo – Kryžiuočių ordino karių gyvenimą, jų kasdienybę, Malborko pilies likimą žlugus Ordinui ir šiandienos muziejų. Pasak Lenkijos muziejininkų, Malborko pilis – tai ir svarbi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos dalis, todėl į Valdovų rūmų muziejų atvežta ir ginklų, ir meno kūrinių, ir buities ar liturginių daiktų – visa, kuo pilyje naudojosi Kryžiuočių ordino kariai anais laikais.

Parodoje – ne tik kryžiuočių kovos

Parodos pasakojimas apima visą Malborko tvirtovės istoriją – nuo kryžiuočių laikų, Abiejų Tautų Respublikos valdymo, Prūsijos laikotarpio iki šių dienų, kai į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą įtrauktas objektas Viduramžių paslaptimis traukia daugybę lankytojų. Lankytojai ekspozicijoje išvys ir skulptūrų, paveikslų, architektūros detalių, ir ginklų, kasdienės buities daiktų, ir religinių reikmenų.

Vertingiausias eksponatas

Vienas svarbiausių „Malborko lobių“ – altorius (viršutinė dalis) iš Tenkytų. Jis buvo sukurtas Kryžiuočių ordino dignitorių užsakymu 1504 metais. Vėlyvųjų Viduramžių kūrinio centrinėje dalyje vaizduojama Dievo Tėvo ir Dievo Sūnaus vainikuojamos Švč. Mergelės Marijos scena, o šoniniuose sparnuose – šv. Barboros ir šv. Jokūbo vyresniojo figūros.

Malborko pilies paroda. Mindaugo Kaminsko nuotr.

Bendra istorija

XIV a. Lenkiją ir Lietuvą suvienijo bendras priešas – Kryžiuočių ordinas, kurio agresyvi teritorinė „krikštijimo“, o iš tiesų – užkariavimo politika vyko kaimyninių valstybių sąskaita. Tuo metu Ordino sostine buvęs Malborkas (vok. Marienburg) tapo kovos su kryžiuočiais simboliu, o pati pilis – jų paliktu amžinuoju paminklu. Šiandien Malborkas – didžiausia išlikusi Viduramžių pilis Europoje. Ją sudaro sudėtinga pastatų, kelių pakopų apsaugos įtvirtinimų sistema.

Šis galingas Kryžiuočių ordino kompleksas po Žalgirio mūšio (1410) nebeteko turėtos galios. XV a. antroje pusėje pilis tapo viena iš Lenkijos ir Lietuvos valdovų rezidencijų, – daugiau kaip tris šimtmečius Malborke, kaip ir Vilniuje, lankėsi Jogailaičių, Vazų dinastijų ir vėlesni valdovai ar jų patikėtiniai. Nuo 1961 m. pilyje įkurtas muziejus, kurį šiandien lanko tūkstančiai žmonių

Valdovų rūmų muziejaus informacija